

*Мирослава М. ГЛИГОРИЋ**

Академија за националну безбедност, Београд

ДОСИТЕЈ КАО ИНТЕЛЕКТУАЛНИ НОМАД

Айсѝракѝ: Доситеј Обрадовић као интелектуални номад је израз којим би се могла дочарати слика „луталице“ који пролази кроз огромне пределе знања, прикупљајући фрагменте мудрости из различитих области. Почетно знање које је Доситеј стекао у библиотеци манастира Хоново, подупрто његовом радозналешћу одвело га је на бајковит сазнајни пут – у „царство идеја“, где је упијао разноврсне идеје, од идеја античке и класичне мисли до европских просветитељских мислилаца и рационалиста. У својим делима Доситеј о свом гносеолошки мотивисаном „лутању“, односно интелектуалном номадизму, приповеда у првом лицу, што представља аутентични наратив његовог филозофског, а касније и просветитељског опуса. Циљ рада је да се стекне дубљи увид у интелектуални номадизам Доситеја Обрадовића и оцене његови домети, као и утицаји на српско друштво. За потребе рада коришћен је пре свега историјско-упоредни, као и аналитичко-синтетички метод, који је посебно присутан у делу који се односи на Доситејева путовања и знања која је стицао у земљама у којима је боравио. Закључак рада је да Доситеј Обрадовић захваљујући свом интелектуалном номадизму уноси у свој стил писања блистав дух разума, истраживања и хуманизма, који се одликују јасноћом и рационалношћу, као и универсализмом и толеранцијом, а да његова дела превазилазе националне теме и границе. Као искрени заговорник универзалних људских вредности, у својим списима истиче важност толеранције, позивајући тако читаоце да прихвате различитост, а одбаце предрасуде. Његове расправе наводе на критичко размишљање, подстичући читаоце да преиспитују догме и траже нова знања. Интелектуални номадизам Доситеја Обрадовића превазилази уобичајене границе, спознате језике и дисциплине тадашњих путујућих ђака и учитеља. Његово интелектуално наслеђе које траје и значи нам и данас светионик је који нас води кроз лавиринт идеја, и наставља да инспирише наредне генерације, подсећајући да потрага за знањем не познаје границе.

Кључне речи: Доситеј Обрадовић, просветитељство, интелектуални номадизам, образовање.

КРЕТАЊЕ КАО СМИСАО ЖИВОТА

Концепт кретања као смисла живота симболизује не само напредак већ и способност људског бића да се прилагоди различитим околностима и новој средини, што одражава идеју да живот човека добија сврху када је у покрету, односно када напредује, било физички, емоционално и/или интелектуално.

О кретању су промишљали и Стари Грци, међу којима и филозоф Аристотел према чијем мишљењу је свако живо биће у стању сталног кретања, што се не односи

* ORCID 0009-0005-4634-1120, miroslava.gligoric@yahoo.com

искључиво на физичко кретање, већ и на емоционални раст или интелектуалну еволуцију. Истичући кретање као основну карактеристику сваке ствари, односно човека, Аристотел указује да је енергија живота постојана у динамичном напредовању (Stanford Encyclopedia of Philosophy 2006).

Човеку је урођени нагон да тежи расту, да тражи боље околности и прилагођава се променама окружења, што подразумева остављање старог иза себе надоградњом и усвајањем новог. Свако кретање човека део је животног мозаика, сачињеног од колективне енергије која покреће друштвену трансформацију.

Човек је створен да се креће, а та потреба за физичком мобилношћу вуче корене из праисторије – када су лов, сакупљање и кретање били услов за људски опстанак. Раније су људи одлазили у друге земље у потрази за знањем, просвећивањем, како би нешто ново научили, неретко вођени жељом и за истраживањем нових подручја и упознавањем других култура. Данас су углавном групна кретања људи предмет изучавања, а ређе се истражују индивидуална кретања човека који иде за својим добром, ка бољем духовном животу. Миграције као облик кретања обухватају не само физички чин пресељења у другу средину већ и културну, па чак и емоционалну трансформацију која неретко долази са њом. Миграција може бити узрокована различитим мотивима као што су нужност, односно тражење уточишта услед рата или других ванредних стања, те потребом за боље плаћеним послом или образовањем.

1. ДОСИТЕЈ ОБРАДОВИЋ КАО ИНТЕЛЕКТУАЛНИ НОМАД

Доситеј је путовао не само да стекне знање већ и да га пренесе, а од држања часова из различитих језика које је говорио (грчки, латински, немачки, енглески, француски, руски, италијански, албански и румунски) финансирао је своја путовања, а тиме и омогућавао стицање нових знања. Временом је све више тежио да путује како би и преносио знање, просвећивао. Управо из тих разлога Доситеј се може назвати интелектуалним номадом што представља израз којим се дочарава слика луталице који пролази кроз огромне пределе знања, прикупљајући фрагменте мудрости из различитих области.

Путовао је прво на Исток, углавном у Малу Азију и западне крајеве Русије, а и на запад Европе, у културне и образовне центре као што су Беч и Венеција, немачке универзитетске центре Лајпциг и Хале, а известен период провео је и у Грчкој и Далмацији. Пропутовао је и велики део Балкана.

Доситеј се од монашког живота опростио крајем 1760. године, па преко Славоније одлази у Загреб где учи латински језик, а потом преко Лике у Далмацију – где је научио италијански језик. У Далмацији је створио рукописне „Буквице“, које представљају превод из беседа Јована Златоустог, писане на најчистијем народном језику Далмације, као и „Далматинске списе“. На путу ка Светој Гори Доситеј се разболева, услед чега остаје да подучава у манастиру Свете Петке под Маинама у Боки Которској. За време боравка у Црној Гори, на Ускрс 1764. године, бива рукоположен за свештеника у манастиру Стањевићи од митрополита Василија (Томановић 1899: 17).

Како би у потпуности повратио здравље, враћа се у Далмацију, а потом 1765. године одлази у Грчку, најпре на Крф. Свој интелектуални номадизам Доситеј је по Европи започео онако како приличи некоме ко жели да стекне велика знања – одласком у грчка језична подручја која су колевка европске цивилизације. Нема сумње да је то био исправан почетак, јер је велики број класичних дела био управо на грчком језику, а и са практичне стране, грчки језик је био важан за учење јер се тада веома користио у трговини у добром делу европских средоземних земаља, што је Доситеју, трговцу знањем, омогућавало да држећи приватне часове грчког језика обезбеди средства за живот, али и за нова путовања. Најдуже времена током боравка у Грчкој провео је на острву Хиос где је живео од подучавања.

Након три године у Грчкој, посетио је Цариград и Малу Азију, као и Русију. По повратку са Истока, креће пут Запада. Одлази у Беч, где је провео шест година, учивши немачки и француски језик и упознајући аустријску културу, а потом преко Модре и Сремских Карловаца стиже у Италију, где учи италијански језик. Пут га даље води, преко Грчке и Молдавије у Немачку, односно на Универзитет у Халеу, где 1782. године слуша предавања чувеног професора Еберхарда која су значајно утицала на његово потврђивање у смеру рационализма и просветитељства.

Истовремено ускићен студијама у Халеу и испуњен тугом због заосталости својих сународника, Доситеј одлучује да подели просветитељске идеје са својим народом тако што ће писати и објављивати на матерњем језику. Како се у Франкеовој штампарији у Халеу могло штампати на руској ћирилици, а не и на српској, Доситеј одлази у Лајпциг где објављује своја дела у чувеној штампарији код Брајкфорта, у којој су штампане и нерелигијске књиге.

На Универзитету у Лајпцигу је провео две године, и за то време објављује чувена дела која данас припадају ремек делима у српској књижевности: „Живот и прикљученија”, „Писма Харалампију”, „Совјети здравга разума” и „Слово поучително”.

Прво дело „Живот и прикљученија” Доситеј је завршио 1783. године, и то је не само његова прва аутобиографија већ и у Срба и читаве словенске књижевности. У њој пише о свом животу од детињства и одласка у манастир Хоново, па до 39. године. Врло смело, у свом првенцу, упутио је критике на рачун православних манастира и сујевејја, дајући препоруке да се „манастири претворе у училишта и школе”, те да се омогући образовање и женској деци, као и да се дозволи женама које су по трећи пут постале удовице поновно склапање брака. Тиме се уписује у српској историји као „први смели ратник за духовно ослобођење жене” (Панев 2011: 107).

За историју српске књижевности, поред поменуте аутобиографије, значајно је и дело „Писмо Харалампију” којим отпочиње период српског просветитељства, будући да су у њему садржане кључне тачке просветитељства. У овом делу Доситеј читаоцима у упитној форми поручује да је „Бог дао човеку разум, расудженије и слободну вољу”, како би могао „расудити, распознати и изабрати оно што је боље”, напомињући „шта год хоћете да вам чине други људи чините и ви њима” (Албијанић 2019).

Кроз сва дела протеже се готово иста порука – да свако мора о свему „по правому и здравому разуму расудити”. Као следбеник западног рационализма поноси

се „својим веком где наука близу нас сија како небесно сунце” (Шмаус 2011: 35). Уводећи уметничке методе у српску књижевност, Доситеј је „васпитавао естетски укус Срба” превodeћи дела светске књижевности и инкорпорирајући идеје просветитељства (Лешчиловска 2011: 138). Основна идеја у Доситејевим делима, усвојена из просветитељства, јесте образовање засновано на вери – у основно добро које постоји у сваком људском бићу, а које се васпитањем може унапредити (Kowollik 2016: 92).

Не само да је Доситеј прелазио многе границе и боравио у разним земљама света, већ су то чинила и његова дела, што је Доситеју обезбедило титулу првог српског књижевника чији су радови преводжени и штампани у суседним земљама (Живковић 2011: 131). Своја дела је штампао грађанским писмом, следећи тако пример Русије у којој је ово писмо увео Петар I, а у Срба је први пут у својим најзначајнијим делима грађанско писмо почео да користи Захарије Орфелин. Иначе, Орфелин је био зачетник световног усмерења руско-српских књижевних односа, а које је Доситеј потом учврстио (Лешчиловска 2011: 149, 164). Заправо, комплексна језичка ситуација у 18. веку у Србији подстакла је Доситеја Обрадовића да се заложи за увођење народног језика као писаног језика, што је касније настављено од стране Вука Караџића, радикалном реформом писма (Kowollik 2016: 90, 95).

У Швајцарској је Доситеј посетио знаменитог италијанског професора и етичара Соавеа чијом је књигом о етици био толико одушевљен да ју је превео на српски језик, приредивши је степену знања и српских читалаца. Тај сусрет рецимо показује да Доситеј није био човек који је путовао од библиотеке до библиотеке, већ да су му, као и у другим случајевима, за разумевање и усвајање написаног били веома важни духовни контакти са ствараоцима и уопште интелектуалцима тога доба, макар они формално били на оној страни коју је осуђивао српски народ као у случај када он боравећи у Бечу задржава своје пријатељство са угледним српским свештеником, а потом аустријским цензором Секерешем, којег је српска заједница у Бечу осуђивала због преласка у католичанство. Доследан начелу толеранције и уважавања верске различитости, Доситеј не види у томе никакву сметњу да настави контакт са њим, те о томе оставља писани траг о чему обавештава Секереша. Једноставно, Секереш је Доситеју одговарао као интелектуални партнер због своје начитаности и мудрости, чиме се Доситеј поново потврђује као апостол верске толеранције.

У својим четрдесетим година, као зрели мислилац, након усавршавања у немачким универзитетима, Доситеј 1784. године одлази у Лондон, где борави шест месеци, до јуна 1785. године, где је научио да чита, разуме, преводи и служи се енглеским језиком. Ту спознаје да је језик иницијатор националне свести. Постаје свестан јавности слободе говора.

Баш ту, у Лондону, Доситејев интелектуални номадизам добија смисао будући да његова претходна путовања нису била „уоквирена појмовима *овде* и *тамо*”. Нашавши се у космополитској димензији земље у којој „жене читају новине”, Доситејева потреба за корисношћу нагони га ка *тамо* – на повратак у своју земљу „у којој ни књига на народном језику нема”, како би учинио нешто корисно за своје сународнике (Рита Лето 2011: 206). Управо у Енглеској први пут почиње да

размишља о повратку у своју земљу и постаје свестан важности писања и објављивања књига на „матерњем језику” преко којих би утицао на просвећивање свог народа.

После трогодишњег поновног боравка у Бечу, одлази опет и у Немачку, где 1788. године у Лајпцигу објављује „Басне” и други део књиге „Живот и прикључења”. Од 1789. до 1802. године, Доситеј по трећи пут борави у Бечу, где штампа „Песму о избављењу Србије и Собраније”. У овом делу даје савет да је најважније да се научи „основно и довољно знање језика на коме су најбоље књиге на свету” (Албијанић 2019).

Незасита интелектуална радозналост навела је Доситеја да путујући Европом проучава, између осталог, идеје европских просветитељских мислилаца и рационалиста, што га је касније определило да и сам постане просветитељ. На тим путешествијима Доситејев истраживачки дух наводио га је на константну потрагу за новим знањем повезујући наизглед различите дисциплине које је Доситеј потом уобличавао кроз своја дела. Његов препознатљив стил писања, најчешће у форми епистоле, спој је тог истраживачког духа, хуманизма и рационалности за које се залагао и којима је читавог живота тежио. Читаоцима својих дела настојао је да пренесе поруку – да здраворазумски и слободно размишљају, ослобођени предрасуда, али са одређеном дозом сумње како би подстакли свој истраживачки дух на трагање за знањем. У номадском плесу његових идеја, креативност и здрав разум одвели су Доситеја изван области чисте књижевности у царство филозофских идеја. Ипак, због отпора према средњовековним идејама Доситеј се нашао на мети критика од стране генерација које су дошле са Вуком Караџићем и Његошем.

Нема никакве сумње да је Доситеј путовао не само да би видео свет него и научио важне светске језике, како би после читао значајна дела на тим језицима, а потом преносио и знања језика и знања из других области, првенствено на своје ђаке, а затим, посредством писаних текстова, на свој народ који је жудео за просвећеношћу. Није боравио ни у једној земљи нити граду а да није испољавао и задовољавао своју потребу за сазнањем које је уграђивао у своје енциклопедијско знање, сасвим у духу просветитељства његовог доба.

Свој пут интелектуалног уздизања Доситеј је започео у крајње заосталој и непросвећеној средини какво је било његово Чаково, па и манастир Хоново у који је потом отишао. Затим је жудећи за знањем прошао најблиставије центре тадашње просвећености да би свој круг путовања завршио у веома непросвећеној средини као што је била устаничка Србија почетком 19. века, ношен циљем да своје огромно знање пренесе на свој непросвећени народ, у чему је и успео. О тој Доситејевој огромној жељи и елану казује податак од око 40 основних школа и о Великој школи из 1808. године, које су основане за кратко време колико је он боравио у Србији, као и то да је имао снажан утицај на вођу устанка Карађорђа Петровића у погледу његовог обликовања у складу са идеалом просвећеног владара о коме је Доситеј сањао и писао. О томе сведочи и огромно разумевање, које је, несумњиво, захваљујући Доситеју у великој мери, Карађорђе показивао усред узаврелог устанка, за просветне потребе, указујући на важност просвећивања (Симеуновић, 2019: 87–89). Сан о оснивању школа у Срба Доситеј је делио и са другим мислиоцима, међу којима је и црногорски владика Петар I Петровић Његош, којем је у пролеће

1805. године написао писмо у којем замишља где треба да буду подигнуте школе – „ваља да је обитано, не усамљено, гди је земља родна, лепа и плодовита, гди храстови и лепе липе расту” (Лешчиловска 2011: 147). Не дуго потом, по отварању Велике школе 1808. године, Карађорђе поставља Доситеја за управника, а потом за члана Совјета, те 1811. године за министра (попечитеља) „просвештенија народна” (Симеуновић 2024: 25).

Желео је у већ позним годинама да заврши живот у италијанском лучком граду Трсту, у који одлази на врхунцу своје славе, и борави у њему од 1802. до 1806. године. У том периоду, од 1803. године, око годину дана проводи у Венецији радећи на штампању своје књиге „Етика”.

За време Доситејевог боравка у Трсту српски књижевник и свештеник Викентије Ракић редовно га је информисао о стању у Србији, а утицао је и на Доситеја да донесе одлуку да оде у Србију у јуну 1806. године, претходно га известивши о стању Првог српског устанка. Под утиском тог сазнања Доситеј у Трсту пише и историјски најављује незваничну српску химну – „Востани Србије”, која сведочи о његовој потпуној идентификацији са српским устанком од самог почетка (Ванас 2021: 45), а која је за циљ имала да подигне српски народ на устанак зарад ослобођења од „вековног угњетавања”.

Иако је намеравао да у Трсту, у којем је живео угодним животом окружен меценама, остане до краја живота, подучавајући децу богатих трговаца, ипак, на позив Стратимировића и Карађорђа, одлази да помогне српску револуцију у устаничкој Србији, у коју је стигао на Преображење 1807. године.

Доситеј је у Београду дочекан топовском паљбом са Калемегдана и узвицима окупљеног народа који је дошао да поздраве најобразованијег Србина на свету тога доба (Симеуновић 2024: 23). Од тада, па до краја свог живота, интелектуални номад Доситеј путоваће, радиће и писаће искључиво за свој народ, са којим ће бити „судбински и животно” нераскидиво повезан, водећи се просветитељским начелом: „Књиге, браћо моја, књиге, а не звона и прапорци” (Симеуновић 2022). У време Првог српског устанка имао је 65 година, али га године нису спречиле да активно учествује у њему. Током устанка позивао је војвођанске сликаре да у Србији осликају цркве ликовима краљевских светаца, а многи од њих су се одазвали том позиву (Ванас 2021: 49).

Био је и први српски министар просвете и вера у Београду и Карађорђеви лични саветник и секретар. У оквиру дипломатских устаничких мисија наставио је да путује по свету. Био је и оснивач Велике школе (1808. године), претходнице Београдског универзитета, чиме су постављени темељи развоја модерног високог образовања у Србији. Главни циљ ове школе био је образовање „првог административног и судског особља у Србији, а похађали су је синови разних револуционарних вођа, укључујући и једно од Карађорђево деце” (Ванас 2021: 45).

Поред тога, Доситеј је био и члан Правитељствујућег совјета и главни директор школа Србије, а оснивао је и Богословију. На скупштини народних старешина, 11. јануара 1811. године, бива изабран за министра просвете и вера, а само три месеца потом умире у својој Србији. Пре смрти, Доситеј је са одговорном мисијом путовао на војно-дипломатске преговоре у главни штаб руске војске у Букурешт

ради преговора око руске помоћи Србима, а планирао је потом и путовање за Дубровник. Такође, био је једно од одговорних лица које је српска страна именovala ради формирања и одржавања руско-српског војнополитичког савеза. Поред тога, радио је на оснивању и отварању прве штампарије у Београду.

Проводећи у ослобођеној Србији пет последњих година живота, од 1807. до 1811. године, дао је огроман допринос „просвешћенију” и „изображенију” свог рода, чиме је Србији приближио Европу и свет.

Иако је Доситеј у својим првим списима изнео врло радикалан став да се „сви манастири у школе и училишта преобрате”, ипак се при крају свог живота „потврдио као веран син своје цркве”, што доказује чињеница да је 27. марта 1811. године сахрањен у Београду, по сопственој жељи, као јеромонах (Симеуновић 2024: 23).

Доситејево нескућење није тек израз његовог карактера нити пустоловног духа. Далеко више је то дух времена у којем је живео и у којем су многи просветитељски оријентисани ерудити попут њега путовали да би стицали нова знања о, још за њих, непознатим земљама и људима, а нарочито о онима који су важили за традиционална духовна изворишта. Сви они су заправо били вечити путници који су учили језике и стицали знања из разних области да би их потом преносили на друге. Био је то дух просветитељских времена 18. века који је обликовао просветитељству склоне људе као што је био Доситеј и који је увелико усмеравао њихове животе, чинећи од њих својеврсне мисионаре ума и знања. То је уједно време када се формира православно грађанство у српском духовном простору, које чине не само имућнији Срби, трговци, свештеници и занатлије као и припадници војничког staleжа већ и са њима помешани православци, Грци, Власи и Цинцари. Такође је то време израженог романтизма у словенским срединама од Јадрана до Русије које подстиче такав начин живота и високо вреднује тип интелектуалног подвижника, националног јунака какав је био и Доситеј.

Ипак, Доситејев путујући живот има и своје специфичне узроке и узрочнике. Истини за вољу, многи људи тога доба који су попут Доситеја много путовали и учили, како језике тако и друга знања, путовали су само да би себе изображавали и духовно уздизали, пре свега, зато што су били материјално обезбеђени и стога у могућности да то чине. Један број њих се довијао на граници сиромаштва вођен истим циљем. Том кругу би припадао и Доситеј да на њега, у његовом раном добу није утицао горњекарловачки владика из Плашког, епископ Данило Јакшић, који је Доситеја који се спремао за пут у Русију да би тамо учио, посаветовао да за свако веће путовање стиче новац држањем часова ђацима, а да потом кад овлада страним језицима то може чинити и током наредних путовања. Тај савет ће учинити да Доситеј тада не крене на пут учења у Русију, већ да сходно савету владике остане у Далмацији како би зарадио новац који му је био неопходан за путовање у далеке крајеве. Када је реч о Доситејевом нескрашеном животу, обавезно се користи флоскула да је „побегао” из манастира, што код неупућених ствара различите, природи овог чина често непримерене рефлексије. Наиме, било је то доба у којем су и цркву захватиле одређене реформе, па је тако и митрополит Павле Ненадовић био један од оних који је сматрао да монаси не треба да буду потпуно изоловани од верника, односно друштва, већ да у циљу постизања општежитељног живота буду у одређеној

консоцијацији, која је подразумевала и боравке ван манастира и путовања ради духовног уздизања. Довољно је само напоменути да је једина књига на српском језику, веома обимна, коју је тада имао манастир Хоново била књига јеромонаха Спиридона, звана Спиридонов зборник,¹ а коју је Доситеј прочитао и на њеним листовима оставио сведочанство својим потписом, била написана од аутора који је чак седам пута „побегао” из Хопова. Да је у питању термин чије значење у том и садашњем времену није истоветно сведочи и чињеница да је Доситеј напустио манастир Хоново без благослова свог учитеља са аманетом игумана Теодора Милутиновића, који је био један од оних који је не само у њему видео велику жељу за стицањем знања него је препознао и велики таленат. Глад за знањем био је главни разлог Доситејевог одласка из манастира.

Залагањем за образовање, разум и толеранцију, Доситеј за српски народ постаје бањоноша просветитељских идеала, односно светионик просветитељства.

2. СМИСАО ИНТЕЛЕКТУАЛНИХ МИГРАЦИЈА ДАНАС И ДОСИТЕЈ

Означивши миграциона кретања као интеракцију између познатог и непознатог, интелектуалне миграције се дају одредити као сублимација стеченог знања и врлина уз прихватање новог, изван физичких граница.

То је феномен који представља размену и евалуацију знања, иновација и културну интеграцију на глобалном нивоу. Укратко означено као кретање идеја и стручности данас, смисао интелектуалних миграција је да повеже академске и културне институције и истраживаче, као и индустрије, у циљу размене идеја и стицања нових сазнања без обзира на физичке границе. Са овим феноменом се неретко доводи у везу и негативна појава спољних миграција тзв. *одлив мозгова* („brain drain”), који неповољно утиче на матичну земљу из које образовани људи одлазе како би се професионално усавршили у иностранству.

Посвећеност слободном промишљању и ослобођеност од просторног и културног ограничења су главне карактеристике интелектуалног номадизма, у ком смислу се Доситеј Обрадовић да одредити као његов претеча. Неуморна потрага за знањем изван граница – интелектуална мобилност, омогућила је Доситеју да устаљене традиције и догме остави иза себе, надограђујући се ширим људским и духовним вредностима и новим сазнањима.

Како савремене интелектуалне миграције не подразумевају и нужност физичког преласка границе, данас је врло честа појава „рада на даљину”, односно дигиталног номадизма, где физичко пресељење није обавезно везано за прекограничну сарадњу.

Смисао интелектуалних миграција данас јесте да укаже како мобилност знања доводи до инклузивнијег и интелектуално богатијег друштва. Разумевањем ове појаве могла би се наћи њена шира примена, рецимо на плану успостављања билатералних споразума о академској размени, којим би се обезбедило да тзв.

1 Монах Спиридон је зборник саставио средином 18. века водећи се руском и украјинском литературом, те се тако у њему нашао и адаптирани руски превод Езопових басни (Лешчиловска 2011: 140).

одлив мозгова, односно интелектуално кретање образованих људи, користи широј заједници, а не само економски напредним земљама.

Релевантни статистички подаци о образовању деце у савремено доба указују да у 2021. години 249 милиона деце и младих у старосној доби између 6 и 18 година широм света није похађало школу, што значи да је приближно 16% од укупног броја регистроване деце широм света било ван школе, на сва три нивоа школовања, а то је 10% ниже него него током 2000. године (UNESCO 2024: 18). Ови подаци указују да и после готово два века од почетка ширења образовања широм света, његова важност није допрла до свести савременог човека. Иако међународне институције улажу одређене напоре како би указале на значај образовања и обезбидиле га у срединама у којима је то неопходно, јаз између потенцијала образовања да подигне индивидуалну свест и његове свакодневне примене је све очигледнији. Нагласак савременог друштва на плану образовања јесу брзи резултати, а његов суштински значај и нужност преношења и ширења који могу покренути друштвени напредак, остају замагљени.

Како у данашње време у свету и даље има велики број деце која су не само недовољно образована већ и неписмена, водећа међународна институција која се бави заштитом права деце, UNICEF, објавила је у складу са Глобалном агендом за образовање 2030. недавно сопствену Стратегију образовања 2019–2030, под називом „Свако дете учи”, у којој се примарни циљеви тичу омогућавања једнаког приступа образовању свој деци. То се посебно односи на децу у неразвијеним земљама, као и на децу из земаља чија су друштва претрпела ратна или нека друга кризна збивања због чега је дошло до занемаривања права и потреба деце на образовном плану (UNICEF 2022).

Ипак, промовисањем навика учења и доношењем одређених обавезујућих аката омогућава се да фокус са механичког знања благо помера ка рефлексивном разумевању стеченог знања, што је негде била и Доситејева замисао.

3. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Интелектуална веза Доситеја са путовањима је многострука. Не само да је путујући обилазио различите земље већ је у њима и учио и преносио знања. Уједно је о путовањима и писао у својим делима. Већи део интелектуалних миграција била су проживљена кретања, док су нека путовања препричана. С друге стране, ту су и путовања читалаца, као и преводилаца. Како је стицао све више знања, код Доситеја је више преовладала потреба за корисношћу, односно жеља да стечено знање подели са својим читатељима, посебно са својим народом.

Одласком у манастир Хопово, Доситеј отпочиње свој номадски живот и иако монашки позив углавном представља крај дугог духовног пута, њега ће претворити у „грађанина света”. Доситеј је рано препознао, још у детињству, своју предодређеност за продуховљењем, стојећи још као дете на брдашцу изнад села његове мајке у Семартону (Румунија). Тако рана одлука за монашким животом иницирала је и његов одлазак у манастир и сва његова каснија путовања као природни след његове ране младалачке жеље да направи и он неко чудо, као што је то чинио Свети Сава.

И одиста, Доситеј је не само учинио чудо – тиме што након другог животног бекства, али овај пут ван зицина манастира, отвора „очи ума” следећи свој звездани пут, већ што образујући и просвећујући народ, поставља темеље српског модерног образовања и оставља неизбрисиви траг у култури и књижевности у Срба. Љубав је у Доситејевим делима, али и у односу према животу, као централна врлина православне религије, видљива не само у односу према знању, духовности, породици, моралним начелима, већ и према заједници, тј. свом народу.

Његово странствовање имало је за циљ да покупи мудрост других народа како би га понудио своме. Био је уверен у могућност људског моралног васпитања и напретка, што потврђују његови списи и аутобиографија, који су моралистичког карактера. Управо у својој аутобиографији Доситеј, апостол српског просветитељства, указује на значај писања на народном језику, истичући да се вера и закон дају променити, али да се род и језик никада не мењају. Његово језичко умеће и посвећеност јасноћи изражавања несумњиво је оставило траг и на наредне генерације писаца и мислилаца. Једна од битних последица његовог интелектуалног номадизма је да се Доситејев утицај ширио и изван књижевности, обликујући културно ткиво Србије.

Од просветитељских идеја до националног буђења, легат Доситеја Обрадовића би требало да инспирише не само млађе генерације да теже стицању нових знања, водећи се здравим разумом без предрасуда, већ и читав српски народ – да увек има на уму значај јединства, сарадње међу људима свих вера и нација, увек водећи се делатним хришћанством и истинским човекољубљем. Јер „небеска промисао” вратила је Доситеја на почетну тачку у своју земљу, како би затворио свој животни круг, а српском народу оставио у аманет бројне поруке и поуке, не само кроз своја дела већ дајући и лични пример својим животом, да се сталним кретањем напред – не само у физичком смислу, већ и у интелектуалном, могу досегнути звезде.

ИЗВОРИ

- Albijanić 2019: Miloljub Albijanić. „Knjige braćo moja, knjige, a ne zvona i praporci”. *Danas*, 21.6. 2019. <<https://www.danas.rs/kultura/knjige-braco-moja-knjige-a-ne-zvona-i-praporce/>>. [21. 1. 2025].
- “Aristotle’s Natural Philosophy” 2006: Stanford Encyclopedia of Philosophy. <<https://plato.stanford.edu/entries/aristotle-natphil/#PrioAmonMoti>>. [20. 1. 2025].
- UNICEF 2022: “Education overview”. <<https://data.unicef.org/topic/education/overview/#data.>> [12. 2. 2025].
- UNESCO 2024: “World Education Statistics”. <<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000391221>>. [12. 2. 2025].

ЛИТЕРАТУРА

- Banac 1981: Ivo Banac. „The Role of Vojvodina in Karadjordje’s Revolution”. *Südost-Forschungen*, 1(1), 31–61.
- Kowollik 2016: Eva Kowollik. „Schweigende Aufklärer und rollende Köpfe“. *Grenzübergänge – Grenzbewegungen: Ergebnisse der Arbeitstreffen des Jungen Forums Slavistische Literaturwissenschaft in Basel 2013 und Frankfurt (Oder) und Slubice 2014*, Potsdam: Universität Potsdam, 87–99.

- Лешчиловска 2011: Инна Ивановна Лешчиловска. „Доситеј Обрадовић и Русија”. *Досијеј и Евроја*. Ур. Душан Иванић. Београд: Задужбина „Доситеј Обрадовић”, 137–165.
- Пенев 2011: Бојан Пенев. „Доситеј Обрадовић код Бугара”. *Досијеј и Евроја*. Ур. Душан Иванић. Београд: Задужбина „Доситеј Обрадовић”, 104–112.
- Рита Лето 2011: Марија Рита Лето. „Разматрања на маргинама италијанског превода Живота и прикљученија”. *Досијеј и Евроја*. Ур. Душан Иванић. Београд: Задужбина „Доситеј Обрадовић”, 199–207.
- Симеуновић 2019: Драган Симеуновић. *Историја српске јолиитичке мисли: нови век*. Нови Сад: Православна реч.
- Симеуновић 2022: Драган Симеуновић. *Полиитичка мисао нововековних српских јросвејитијеља*. Београд: Задужбина „Доситеј Обрадовић”.
- Симеуновић 2024: Драган Симеуновић. „Политичка мисао”. *Кашалој изложбе „Сазвежђе Досијеј”*. Београд: Задужбина „Доситеј Обрадовић”, 23–27.
- Томановић 1899: Лазар Томановић. *Г. Руварац и Монјенејрина*. Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија.
- Шмаус 2011: Алојз Шмаус. „Дело Доситеја Обрадовића”. *Досијеј и Евроја*. Ур. Душан Иванић. Београд: Задужбина „Доситеј Обрадовић”, 27–54.

Miroslava M. GLIGORIĆ

DOSITEJ OBRADOVIĆ AS AN INTELLECTUAL NOMAD

SUMMARY

The initial knowledge that Dositej acquired in the library of the Hopovo Monastery, supported by his curiosity, led him on a fabulous journey of knowledge – into the “kingdom of ideas”, where he absorbed a variety of ideas, from the ideas of ancient and classical thought to European enlightenment thinkers and rationalists. In his works, Dositej tells about his epistemologically motivated “wandering”, or intellectual nomadism, in the first person, which represents the authentic narrative of his philosophical, and later also enlightenment opus. The aim of the paper is to gain a deeper insight into the intellectual nomadism of Dositej Obradović and to assess his achievements and impact on Serbian society. For the purposes of the paper, the historical-comparative, as well as the analytical-synthetic method was used, which is especially visible in the part that relates to his travels and the knowledge he acquired in the countries in which he stayed. The conclusion of the paper is that Dositej Obradović, thanks to his intellectual nomadism, brings to his writing style a radiant spirit of reason, research and humanism, which are distinguished by clarity and rationality, as well as universalism and tolerance, and that his works transcend national themes and borders. As a sincere advocate of universal human values, he emphasizes the importance of tolerance in his writings, thus calling on readers to accept diversity and reject prejudice. His discussions lead to critical thinking, encouraging readers to question dogmas and seek new knowledge. Dositej Obradović’s intellectual nomadism transcends the usual boundaries, known languages, and disciplines of the traveling students and teachers of that time. His intellectual legacy, which endures and is meaningful to us today, is a beacon that guides us through the labyrinth of ideas, and continues to inspire future generations, reminding us that the pursuit of knowledge has no boundaries.

Keywords: Dositej Obradović, enlightenment, intellectual nomadism, education.

